

Հաղարչը

հեղինակ՝ Անտոն Չեխով
թարգմանիչ՝ Վ. Միքայելյան

Դեռ վաղ առավոտից անձրևաբեր ամպերը ծածկեցին երկինքը, շոգ չէր, խաղաղ էր ու տաղտկալի, ինչպես լինում է խոնավ, մառախլապատ օրերին, երբ դաշտի վրա վաղուց արդեն կախված են ամպերը, սպասում են անձրևի, բայց չի դալիս: Անասնաբույժ Իվան Իվանիչը և գիմնագիայի ուսուցիչ Բուրկինն արդեն հոգնել էին քայլելուց, իսկ դաշտը թվում էր նրանց անվախճան: Առջևում, հեռու, հազիվ էին երևում Միրոնոսիցկի գյուղի հողմադացները, աջից ձգվում ու հետո հեռվում, գյուղի հետևը, անհետանում էր բլուրների մի շարք, և երկուսն էլ գիտեին, որ դա գետափն է, այնտեղ մարգագետիններն են, կանաչ ուռենիները, դաստակերտները, և եթե կանգնես բլուրներից մեկի վրա, կերևա նույնպիսի հսկայական մի դաշտ, հեռագրասյուներ ու գնացք, որը հեռվից նման է սողացող թրթուրի, իսկ պայծառ եղանակին կերևա նույնիսկ քաղաքը: Հիմա, հանդարտ եղանակին, երբ ողջ բնությանը թվում էր հեզ ու մտախոհ, Իվան Իվանիչը և Բուրկինը սիրով էին համակվել դեպի այդ դաշտը և երկուսն էլ մտածում էին, թե որքան մեծ, որքան հրաշագեղ է այս երկիրը:

— Անցած անգամ, երբ մենք գյուղապետ Պրոկոֆիի մարագում էինք,— ասաց Բուրկինը,— Դուք պատրաստվում էիք մի պատմություն պատմելու:

— Այո, այն ժամանակ իմ եղբոր մասին էի ուզում պատմել:

Իվան Իվանիչը երկար հառաչեց և ծխամորճը ծխեց՝ պատմությունն սկսելու համար, բայց հենց այդ ժամանակ էլ անձրև սկսվեց: Եվ արդեն հինգ րոպե հետո թափվում էր ուժգին, տեղատարափ անձրևը, ու դժվար էր կանխատեսել, թե երբ կկտրվի:

Իվան Իվանիչն ու Բուրկինը մտածկոտ կանգ առան. արդեն թրջված շները պոչերը կծկած՝ կանգնել ու սրտաշարժ նայում էին նրանց:

— Պետք է մի տեղ թաքնվենք,— ասաց Բուրկինը:— Գնանք Այոխինի մոտ: Հեռու չէ:

— Գնանք:

Նրանք թեքվեցին մի կողմ ու գնում էին հնձված արտով՝ մերթ ուղիղ, մերթ դիմելով աջ, մինչև որ հասան ճանապարհին: Շուտով երևացին բարդիներ, այգի, ամբարների կարմիր տանիքներ. փայլիլեց գետը, և բացվեց մի տեսարան՝ գետի լայն հունը, ջրադաջը և սպիտակ լոգարանը: Սա Մոֆինոն էր, ուր ապրում էր Այոխինը:

Ջրադաջն աշխատում էր, իլացնելով անձրևի խշռոցը. դողում էր ամբարտակը: Բեռնասայերի մոտ կանգնել էին գլուխները կախած, թրջված ձիեր, երթևեկում էին դատարկ պարկերով իրենց ծածկած մարդիկ: Խոնավ էր, ցեխ ու անհրապույր, իսկ գետի տեսքը սառն էր, չար: Իվան Իվանիչն ու Բուրկինը արդեն ամբողջովին թրջվել էին, կեղտոտվել, ոտքերը ցեխից ծանրացել էին, և երբ ամբարտակն անցնելով բարձրանում էին դեպի քաղաքի ամբարները, լուռ էին, ասես բարկացել էին իրար վրա:

Մի ամբարում աղմկում էր քամհար մեքենան. դուռը բաց էր, և այնտեղից խուժում էր փոշին: Շեմքի վրա կանգնել էր ինքը՝ Այոխինը, մոտ քառասուն տարեկան, բարձրահասակ, գիրուկ, երկար մազերով մի մարդ, որ ավելի շուտ պրոֆեսորի կամ նկարչի էր նման, քան թե կավածաստիրոջ: Հազել էր նա սպիտակ, վաղուց չվացված մի բլուզ պարանակերպ գոտիով, շավարի փոխարեն վարտիք, սապոգներին կպել էին ցեխ ու հարդ: Քիթն ու աչքերը փոշուց սևացել էին: Նա ճանաչեց Իվան Իվանիչին ու Բուրկինին և ըստ երևույթին խիստ ուրախացավ:

— Համեցե՞ք տուն, պարոնա՛յք,— ասաց նա ժպտալով:— Ես հիմա, այս րոպեիս կգամ:

Տունը մեծ էր, երկհարկանի: Այոխինն ապրում էր ներքևում՝ կամարակապ առաստաղով ու փոքր պատուհաններով երկու սենյակում, ուր մի ժամանակ գործակատարներն էին ապրում. կահավորությունն այդտեղ պարզ էր և տարեկան հացի, էժանագին օդու ու լծասարքի հոտ էր գալիս: Իսկ վերը, փառահեղ սենյակներում նա քիչ էր լինում, միայն երբ հյուրեր էին գալիս: Տանը Իվան Իվանիչին ու Բուրկինին դիմավորեց սպասուհին, մի դեռատի, այնքան գեղեցիկ կին, որ երկուսն էլ միանգամից կանգ առան ու նայեցին իրար:

— Չե՞ք կարող պատկերացնել, թե որքան ուրախ եմ ձեզ տեսնելով,— ասում էր Այոխինը՝ նրանց հետևից նախասենյակ մտնելով:— Չէի սպասում: Պելագե՛յա,— դարձավ նա սպասահուն,— հյուրերին որևէ բան տվե՞ք շորերը փոխելու համար: Հա՛, ի դեպ, ես էլ հագուստներս կփոխեմ: Միայն թե նախ պետք է գնալ լողանալու, թե չէ կարծեմ գարնանից չեմ լողացել: Չե՞ք ուզում, պարոնա՛յք, լոգարան գնանք, մինչև որ այստեղ պատրաստություն տեսնեն:

Գեղեցիկ Պելագեյան՝ այնքան նրբանկատ և արտաքուստ այնքան մեղմ, սավաններ ու օճառ բերեց, և Այոխինը հյուրերի հետ լոգարան գնաց:

— Այո, վաղուց է, որ չեմ լողացել...— ասում էր նա՝ շորերը հանելով:— Լոգարանս, ինչպես տեսնում եք, լավն է, հայրս է շինել. բայց միշտ էլ լողանալու ժամանակ չեմ ունենում:

Նա նստեց աստիճանի վրա, օճառեց երկար մազերն ու վիզը, և նրա շուրջը ջուրը շագանակագույն դարձավ:

— Այո, ճիշտն ասած...— նկատեց Իվան Իվանիչը՝ նշանակալի նայելով նրա գլխին:

— Վաղուց է, որ չեմ լողացել...— կրկնեց Այոխինը ամաչկոտ ու նորից օճառ քսեց, և ջուրը նրա շուրջը դարձավ մուգ կապույտ, ինչպես թանաք:

Իվան Իվանիչը դուրս գնաց, աղմուկով նետվեց գետը և չփչվոցով սկսեց լողալ անձրևի տակ, ձեռքերը լայն տարածելով. նրանից ալիքներ էին առաջանում, և ալիքների վրա օրորվում էին սպիտակ շուշաններ: Նա լողաց մինչև գետի կեսը ու սուզվեց, և մի րոպե անց երևաց մի ուրիշ տեղ ու շարունակեց լողալ. և շարունակ սուզվում էր՝ ջանալով հասնել հատակին. «Ա՛խ, աստված իմ...— կրկնում էր նա երանավետությամբ:— Ա՛խ, աստված իմ...»: Լողաց մինչև ջրաղացը, մի քիչ խոսեց այնտեղ գեղջուկների հետ և շրջվեց ետ. միջընթացի կենտրոնում պառկեց՝ դեմքը անձրևին դարձնելով: Բուրկինն ու Այոխինը արդեն հագնվել և պատրաստվում էին դուրս գալ, իսկ նա շարունակում էր լողալ ու սուզվել:

— Ա՛խ, աստվա՛ճ իմ...— ասում էր նա:— Ա՛խ, ողորմա՛ճ աստվաճ:

— Բավական է,— ձայն տվեց Բուրկինը:

Վերադարձան տուն: Եվ միայն այն ժամանակ, երբ վերը, մեծ հյուրասենյակում վառեցին լամպը, և Բուրկինն ու Իվան Իվանիչը մետաքսե խալաթ ու տաք մաշիկներ հագած նստել էին բազկաթոռներին, իսկ Այոխինն էլ լողացած, սանրված, նոր սերթուկով քայլում էր հյուրասենյակում, ըստ երևույթին զգալով տաքության, մաքրության, չոր հագուստի և թեթև մաշիկների հաճույքը, և երբ գեղեցիկ Պելագեյան գորգի վրա անշուշտ քայլերով ու մեղմ ժպտալով՝ մատուցարանի վրա մուրաբայով թեյ էր հրամցնում, միայն այդ ժամանակ Իվան Իվանիչը սկսեց իր պատմությունը, և թվում էր, թե նրան լսում էին ոչ միայն Բուրկինն ու Այոխինը, այլ նաև այն ծեր ու երիտասարդ տիկիներն ու զինվորականները, որ հանդարտ ու խստահայաց նայում էին ոսկեգօծ շրջանակներից:

— Մենք երկու եղբայր ենք,— սկսեց նա,— ես՝ Իվան Իվանիչս և մյուսը՝ Նիկոլայ Իվանիչը, մոտ երկու տարով փոքր: Ես գնացի գիտական ուղիով, դարձա անասնաբույժ, իսկ Նիկոլայն արդեն տասնինը տարեկանից նստած է նահանգական հարկային պալատում: Մեր հայրը՝ Չիշմա-Հիմալայսկին կանտոնի սաներից^Ա էր, բայց սպայական աստիճանի հասնելով՝ թողեց մեզ տոհմական ազնվականություն և մի փոքրիկ կալվածք: Նրա մահից հետո կալվածքը պարտքերի փոխարեն իլեցին մեզնից, բայց և այնպես մեր մանկությունն անցկացրինք գյուղում, ազատ-անկաշկանդ: Գյուղական երեխաների նման մենք էլ գիշեր-ցերեկ անց էինք կացնում դաշտում, անտառում, հսկում էինք ձիերին, ծառի կեղև էինք պոկում, ձուկ որսում և ուրիշ այդպիսի բաներ... Իսկ դուք զիտեք, որ նա, ով կյանքում թեկուզ մի քերթին է բռնել, կամ թե աշնանը տեսել է չվող կեռնեխներ, թե ինչպես նրանք ջինջ, զով օրերին թռչում են գյուղի վրայով, նա արդեն քաղաքի բնակիչ չէ և մինչև մահն էլ կձգտի դեպի անկաշկանդ կյանքը: Իմ եղբայրը թախծում էր հարկային պալատում: Տարիներն անց էին կենում, իսկ նա շարունակ նստած էր նույն տեղը, գրում էր միշտ նույն թղթերը և անվերջ մտածում՝ ինչպե՛ս մի կերպ գյուղ վերադառնա: Եվ այդ կարոտը նրա մեջ քիչ-քիչ դարձավ որոշակի ցանկություն, մի որևէ տեղ գետի կամ լճի ափին մի փոքր կալվածք գնելու երազանք:

Նա բարի, հեզ մարդ էր, ես սիրում էի նրան, բայց ամբողջ կյանքում սեփական կալվածքում փակվելու նրա այդ ցանկությանը երբեք համամիտ չէի: Ընդունված է ասել, որ մարդուն միայն երեք արշին հող է պետք: Բայց չէ՞ որ երեք արշին դիակին է պետք և ոչ թե մարդուն: Հիմա ասում են նաև, որ եթե մեր ինտելիգենցիան ձգտում է դեպի հողը, դեպի կալվածքները, ապա այդ լավ է: Բայց չէ՞ որ այդ կալվածքները նույն երեք արշին հողն են: Հեռանալ քաղաքից, պայքարից, առօրյա աղմուկից, հեռանալ ու թաքնվել իր կալվածքում, դա կյանք չէ, այլ եսասիրություն, ծուլություն, իր տեսակի մի վանականություն, բայց վանականություն առանց սիրագործությունների: Մարդուն պետք է ոչ թե երեք արշին հող, ոչ թե կալվածք, այլ ամբողջ երկրագունդը, բովանդակ բնությունը, որի լայնարձակության մեջ կարողանար հանդես բերել իր ազատ ոգու բոլոր հատկություններն ու առանձնահատկությունները:

Եղբայրս՝ Նիկոլայն, իր գրասենյակում նստած երագում էր, թե ինչպես ուտի իր սեփական շչին, որից այնպիսի համեղ հոտ է տարածվելու ամբողջ բակում, ուտի կանաչ խոտի վրա, քնի արևի տակ, ժամերով նստի դարպասի մոտի նստարանին և նայի դաշտ ու անտառին: Գյուղատնտեսական գրքերն ու օրացույցների այդպիսի բոլոր խորհուրդներն

էին նրա ուրախությունը, հոգեկան նախասիրած սնունդը. նա սիրում էր և թերթ կարդալ, բայց թերթերում կարդում էր միայն այն հայտարարությունները, թե այսքան դեպատին վարելահող ու մարգագետին է ծախվում՝ դաստակերտերով, գետով, ջրաղացով, հոսող լճակներով հանդերձ: Եվ նրա գլխում նկարվում էին այգու ուղիներ, մրգեր, սարյակի վանդակներ, լճակներում՝ ծածաններ և, գիտեք, էլի, ուրիշ այդպիսի բաներ: Այդ երևակայական պատկերները տարբեր էին՝ նայած այն հայտարարություններին, որոնց պատահում էր նա, բայց, չգիտեմ ինչու, դրանցից յուրաքանչյուրի մեջ անպայման հաղարջ կար: Ո՛չ մի դաստակերտ, ո՛չ մի բանաստեղծական անկյուն նա չէր կարող պատկերացնել առանց այնտեղ հաղարջ լինելու:

— Գյուղական կյանքն ունի իր հարմարությունները,— երբեմն ասում էր նա:— Նստում ես պատշգամբում, թեյ ես խմում, իսկ լճակի վրա լողում եմ բաղերդ, գալիս է հաճելի բուրմունք և... և աճում է հաղարջը:

Նա գծում էր իր կավածքի հատակագիծը և ամեն անգամ նրա հատակագծում նույն բանն էր դուրս գալիս՝ a) տերունական տուն, b) սենյակ ծառաների, c) բանջարանոց, d) հաղարջ: Ապրում էր նա ժլատ. կերածն ու խմածը միշտ պակաս, հագածը աստված գիտե ինչ, ասես մուրացկան լիներ և շարունակ փող էր կուտակում ու դնում բանկը: Մաստիկ աչքածակություն էր անում: Միրոս ցավում էր, երբ նայում էի նրան. ես էլ քչից-շատից տալիս էի, տոներին բան էի ուղարկում, բայց նա այդ էլ էր թաքցնում: Մարդը որ մի անգամ տարվում է մի մտքով՝ էլ ոչինչ չես կարող անել:

Տարիներն անցնում էին. նրան տեղափոխեցին մի ուրիշ նահանգ, արդեն լրացավ նրա քառասուն տարին, իսկ նա շարունակ լրագրերի հայտարարություններն էր կարդում ու փող կուտակում: Հետո լսեցի, որ ամուսնացել է: Եվ միշտ նույն նպատակով՝ որպեսզի հաղարջով կավածք գնի: Ամուսնացել էր մի պառավ, տգեղ այրի կնոջ հետ, առանց որևէ զգացմունքի, այլ միայն նրա համար, որ այդ կինը փող ուներ: Եղբայրս նրա հետ էլ ժլատ էր ապրում, կիսաքաղց էր պահում, իսկ նրա փողը գրել էր բանկը իր անունով: նա առաջ եղել էր փոստապետի կին և վարժվել էր կարկանդակների ու քաղցր խմիչքների, իսկ երկրորդ ամուսնու մոտ սև հացն էլ լիովի չէր տեսնում. և սկսեց այդպիսի կյանքից հյուծվել ու մի երեք տարի հետո էլ վեր կացավ ու հոգին տվեց աստծուն: Իսկ եղբայրս, իհարկե, ոչ մի բոլակ էլ չմտածեց, որ ինքն է հանցավոր նրա մահվան համար: Փողն էլ օղու պես մարդուն խենթունկ է դարձնում: Մեր քաղաքում մի վաճառական մեռավ: Մահվանից առաջ հրամայեց, որ մի պնակ մեղր տան իրեն և իր բոլոր թղթադրամներն ու շահաբեր տոմսերը մեղրի հետ կերավ, որպեսզի ոչ ոքի չմնան: Մի անգամ կայարանում ես ստուգում էի տավարի նախիրը, այդ միջոցին մի չարչի ընկավ շոգեքարշի տակ ու սրունքը կտրվեց: Տանում էին նրան ընդունարան, արյունը թափվում էր. սոսկալի էր: Իսկ նա շարունակ աղաչում էր, որ գտնեն իր ոտքը, և անհանգստանում էր. կտրված սրունքի կոշիկի մեջ եղած քսան ռուբլին չինի թե կորչի:

— Այդ արդեն սկսեցիք ուրիշ օպերայից երգել,— ասաց Բուրկինը:

— Կնոջ մահվանից հետո,— շարունակեց Իվան Իվանիչը՝ կես բոլակ մտածելով,— եղբայրս սկսեց իր համար մի կավածք փնտրել: Իհարկե, շատ որ փնտրես, վերջ ի վերջո կսխալվես և կգնես բնավ էլ ոչ այն, ինչ երազել էիր: Նիկոլայ եղբայրս կոմիսիոնների միջոցով և պարտքի փոխանցմամբ գնեց հարյուր տասներկու դեպատին՝ մի կավածք տերունական տնով, ծառաների սենյակով, պարտեզով, բայց ո՛չ պտղատու այգի կար, ո՛չ հաղարջ, ոչ էլ

բաղերով լճակներ. գետ կար, սակայն գետի ջուրը նման էր սուրճի, որովհետև կալվածքի մի կողմում աղյուսի, իսկ մյուս կողմում էլ ոսկոր այրելու գործարան կար: Բայց իմ Նիկոլայ Իվանիչը քիչ վշտացավ. նա մի քսան հաղարջի թուփ բերել տվեց, տնկեց ու ապրեց կալվածատիրոջ պես:

Անցած տարի գնացի նրան տեսության: Գնամ մի տեսնեմ, ասացի, ինչպես է, ի՞նչ կա: Նամակների մեջ եղբայրս իր կալվածքն անվանում էր այսպես. Չումբարոկյովի տափաստան— նույն ինքը Հիմալայան: «Նույն ինքը Հիմալայան» հասա կեսօրից հետո: Շոգ էր: Ամենուրեք առուներ, ցցապատեր, ցանկապատեր, շարք-շարք տնկված եղևնիներ, ու չգիտես որտեղից մտնես բակը, ուր կապես քո ձին: Գնում եմ դեպի տուն, և ինձ ընդառաջ է գալիս մի շեկ, չաղ, խոզի նման շուն: Ուզում է հաչել, բայց ծուլանում է: Խոհանոցից դուրս եկավ խոհարարուհին՝ բոկոտն, չաղ, նույնպես խոզի նման, և ասաց, որ պարոնը ճաշից հետո հանգստանում է: Մտա եղբորս սենյակը. նստած էր նա անկողնում, սրունքները ծածկել էր վերմակով: Ծերացել էր, չաղացել, փքվել, այտերը, քիթն ու շուրթերը ձգվել էին առաջ. մեկ-մեկ էլ խռթխռթում էր վերմակի տակ:

Մենք գրկախառնվեցինք ու արցունքոտվեցինք ուրախությունից ու այն տխուր մտքից, թե մի ժամանակ երիտասարդ էինք, իսկ հիմա երկուսս էլ սպիտակել ենք ու մեռնելը մոտ է: Նա հագնվեց ու տարավ ինձ կալվածքը ցույց տալու:

— Դե՛, ասա տեսնենք՝ ինչպե՛ս ես ապրում,— հարցրի ես:

— Է, ոչի՛նչ, փա՛ռք աստծու, լավ եմ ապրում:

Նա արդեն առաջվա անհամարձակ, խեղճ չինովնիկը չէր, այլ իսկական կալվածատեր, պարոն: Արդեն ընտելացել էր այդ կյանքին, վարժվել ու ճաշակն առել էր. շատ էր ուտում, լողանում էր բաղնիքում, չաղացել էր, արդեն դատ էր վարում հասարակության ու երկու գործարանների հետ և խիստ նեղանում էր, երբ գեղջուկները «ձերդ բարձր ազնվություն» չէին անվանում իրեն: Եվ իր հոգուն էլ կարգին հոգ էր տանում, մեծատունի պես, և բարի գործեր էր անում ոչ թե ուղղակի, այլ մեծամտությամբ: Իսկ ի՞նչ բարի գործեր էին: Գեղջուկներին բոլոր հիվանդություններից բուժում էր սողայով ու լուծողականով, և իր անվանակոչության տոնին գյուղամիջում մաղթանք էր կատարել տալիս, հետո էլ մի կես դույլ օղի էր բաժանում՝ համոզված, թե այդպես պետք է անել: Ա՛խ, այդ սարսափելի կես դույլերը. չաղիկ կալվածատերը այսօր գեղջուկներին գեմսավոյի պետի մոտ է քարշ տալիս արոտավայրերն ապօրինի արածացնելու համար, իսկ վաղը հանդիսավոր օրը, կես դույլ է նվիրում, նրանք էլ խմում են, ուռա գոչում և հարբած վիճակում ծնկաչոք խոնարհություն են անում նրան: Կյանքի բարելավումը, հագենալը, անգործությունը ռուս մարդու մեջ զարգացնում է մեծամտություն, այդ ամենանողկալի բանը: Նիկոլայ Իվանիչը, որ մի ժամանակ հարկային պալատում վախենում էր նույնիսկ անձամբ իր համար սեփական հայացքներ ունենալ, հիմա միմիայն ճշմարտություններ էր ասում և այնպիսի շեշտով, ինչպես մինիստրը. «Կրթությունն անհրաժեշտ է, բայց ժողովրդի համար վաղաժամ է», «մարմնական պատիժներն ընդհանրապես վնասակար են, սակայն որոշ դեպքերում օգտակար են ու անփոխարինելի»:

— Ես ճանաչում եմ ժողովրդին և կարողանում եմ նրա հետ վարվել,— ասում էր նա:— Ժողովուրդն ինձ սիրում է: Բավական է միայն, որ մատս շարժեմ, և ինձ համար ժողովուրդը կանի այն ամենը, ինչ ուզենամ:

Եվ այս ամենը, նկատի առեք, ասվում էր խելացի, բարի ժպիտով: Նա մի քսան անդամ կրկնեց. «մենք՝ ազնվականներս». «ես, որպես ազնվական». ակներևաբար այլևս չէր հիշում, որ մեր պապը գեղջուկ էր, իսկ հայրը՝ զինվոր: Նույնիսկ մեր ազգանունը Չիշմա-Հիմալայսկի, որ ըստ էության անհարիր է, հիմա նրան թվում էր հնչեղ, տոհմիկ և խիստ հաճելի:

Սակայն բանը նա չէ, այլ ես ինքս: Ես ուզում եմ պատմել ձեզ, թե ինչ փոփոխություն առաջացավ այն մի քանի ժամում, որ անցկացրի նրա կալվածքում: Երեկոյան, երբ թեյում էինք, խոհարարուհին մի ափսե լիքը հաղարջ մատուցեց: Դա ոչ թե գնված, այլ նրա սեփական հաղարջն էր՝ առաջին անգամ հավաքված այն օրվանից ի վեր, ինչ տնկել էին թփերը: Նիկոլայ Իվանիչը ծիծաղեց և մի րոպե նայեց հաղարջներին՝ լուռ, արցունքն աչքերին, հուզմունքից չէր կարող խոսել. հետո մի հաղարջ դրեց բերանը, նայեց ինձ այն երեխայի հաղթությամբ, որը վերջապես ստանում է իր սիրելի խաղալիքը, ասաց.

— Ի՛նչ համեղ է:

Եվ ազահությամբ ուտում էր ու շարունակ կրկնում:

— Օ՛խ, ի՛նչ համեղ է: Դե՛, փորձիր, է՛:

Պինդ էր ու թթու, բայց ինչպես Պուշկինն է ասում՝ «բազում ճշմարտություններից ավելի թանկ է մեզ վսեմացնող սուտը»: Ես տեսնում էի այն երջանիկ մարդուն, որի նվիրական երազն իրականացել էր այնքան ակներև կերպով, որը հասել էր կյանքի նպատակին, ստացել էր այն, ինչ ուզում էր, և գոհ էր իր բախտից, ինքն իրենից: Մարդկային երջանկության մասին ունեցած իմ մտքերին միշտ էլ, չգիտեմ ինչու, մի տխուր բան էր խառնվում. իսկ հիմա երջանիկ մարդ տեսնելով՝ ես համակվեցի մի ծանր, հուսահատության մոտեցող զգացումով: Առանձնապես ծանր էր ինձ համար այդ գիշերը: Իմ անկողինը զցեցին եղբորս ննջարանին կից սենյակում, և ես լսում էի, թե ինչպես նա չէր քնում, ինչպես վեր էր կենում, մոտենում հաղարջով լի ափսեին ու մի-մի հատ վերցնում: Ես միտք էի անում, թե իրոք որքա՛ն գոհ, երջանիկ մարդիկ կան: Ինչպիսի ճնշող ուժ է դա: Նայեցեք այս կյանքին. ուժեղների լկտիություն ու անգործություն, թույլերի տգիտություն ու անասնակերպություն, չորս կողմը անասելի աղքատություն, նեղություն, այլասերում, հարբեցողություն, կեղծավորություն, ստախոսություն... Մինչդեռ բոլոր տներում ու փողոցներում լռություն է, անդորր. քաղաքում ապրող հիսուն հազարի մեջ չկա մեկը, որ ճշա, բարձրաձայն վրդովվի: Մենք տեսնում ենք նրանց, որոնք շուկա են գնում մթերքի. ցերեկն ուտում են, գիշերը քնում, ասում են իրենց դատարկ խոսքերը, ամուսնանում, ծերանում, բարեհոգաբար գերեզման տանում իրենց ննջեցյալներին. սակայն մենք չենք տեսնում ու լսում նրանց, որոնք տառապում են, և այն, որ ահավոր է կյանքում, տեղի է ունենում կուլիսների հետևը: Ամեն ինչ խաղաղ է, հանգիստ, բողոքում է միայն համր վիճակագրությունը. այսքան մարդ է խելագարվել, այսքան դույլ ջուր է խմվել, այսքան երեխա մահացել է թերսնումից... Եվ ակներևաբար այսպիսի կարգ ու կանոն է պետք. ակներևաբար երջանիկն իրեն լավ է զգում լոկ այն պատճառով, որ դժբախտները լռիկ տանում են իրենց լուծը և առանց այդ լռության՝ երջանկությունն անկարելի կլիներ: Սա ընդհանուր հիպնոս է: Պետք է, որ յուրաքանչյուր գոհ, երջանիկ մարդու դռան հետևը կկանգներ որևէ մեկը մուրճը ձեռքին և թակոցով շարունակ հիշեցներ, որ կան դժբախտներ: որ ինչքան էլ նա երջանիկ լինի, կյանքը վաղ թե ուշ ցույց կտա նրան իր մագիլները, մի փորձանք կպայթի՝ հիվանդություն, աղքատություն, կորուստներ, և նրան

ոչ որ չի տեսնի ու չի լսի, ինչպես նա հիմա չի տեսնում ու չի լսում ուրիշներին: Սակայն մուրճը բռնած այդ մարդը չկա, երջանիկն ապրում է իր համար, և առօրյա մանր հոգսերը հուզում են նրան թեթևակի, ինչպես քամին՝ երերող կաղամախիին. և ամեն ինչ մնում է բարեհաջող:

— Այդ նույն գիշերը ես հասկացա, որ ինքս էլ գոհ ու երջանիկ էի,— շարունակեց Իվան Իվանիչը վեր կենալով:— Ես ճաշելիս և որսի ժամանակ սովորեցնում էի, թե ինչպես պետք է ապրել, ինչպես հավատալ, ինչպես կառավարել ժողովրդին: Ես էլ էի ասում, որ ուսումը լույս է, որ կրթությունն անհրաժեշտ է, սակայն հասարակ մարդկանց համար առայժմ միայն գրագիտությունը բավական է: Ազատությունը բարիք է, ասում էի ես, առանց դրան լի կարելի, ինչպես՝ առանց օդի, բայց պետք է սպասել: Այո, այդպես էի ասում ես, իսկ հիմա հարցնում եմ՝ հանուն ինչի՞ սպասել,— հարցրեց Իվան Իվանիչը՝ բարկացած նայելով Բուրկինին:— Հանուն ի՞նչ բանի սպասել, ձեզ եմ հարցնում: Հանուն ի՞նչ նկատառումների: Ինձ ասում են, թե ամեն ինչ մեկ անգամից չի լինի, ամեն մի գաղափար կյանքում իրագործվում է աստիճանաբար, իր ժամանակին: Բայց ո՞վ է այդ ասում: Որտե՞ղ են ապացույցները, թե դա իրավացի է: Դուք վկայակոչում եք իրերի բնական կարգը, երևույթների օրինականությունը, բայց կարգ ու օրինականություն կա՞ արդյոք այն բանում, որ ես՝ կենդանի մտածող մարդս, կանգնած եմ խանդակի վրա ու սպառնամ եմ, թե ե՛րբ նա ինքնին կլցվի կամ տիղմը կծածկի նրան, մինչդեռ գուցե կարող էի ցատկել նրա վրայով կամ կամուրջ շինել: Նորից եմ կրկնում՝ հանուն ինչի՞ սպասել, սպասել, երբ ապրելու ուժ չկա, այնինչ ապրել պետք է և ուզում ես ապրել:

Եղբորս մոտից մեկնեցի վաղ առավոտյան, և այդ օրվանից քաղաքում մնալն ինձ համար դարձել է անտանելի: Ճնշվում եմ լռությունից ու հանդարտությունից, վախենում եմ նայել լուսամուտներին, որովհետև ինձ համար հիմա ավելի ծանր պատկեր չկա, քան սեղանի շուրջը նստած ու թեյ խմող երջանիկ ընտանիքը: Ես արդեն ձեր եմ և պայքարի համար պիտանի չեմ, նույնիսկ ատելու ընդունակ չեմ: Միայն հոգեպես եմ վշտանում, գրգռվում, բարկանում, գիշերները գլուխս ցավում է մտքերի խուժումից ու չեմ կարողանում քնել... Ա՛խ, եթե երիտասարդ լինեի՛:

Իվան Իվանիչը հուզված երթևեկեց անկյունից անկյուն ու շարունակեց.

— Եթե երիտասարդ լինեի՛:

Նա հանկարծ մոտեցավ Այոթիսինին ու սկսեց սեղմել նրա մերթ այս, մերթ այն ձեռքը:

— Պավել՝ Կոնստանտինիչ,— ասաց նա աղերսաձայն,— մի՛ հանգստանաք, մի՛ թողնեք, որ թմբիր գա ձեր վրա: Քանի դեռ երիտասարդ եք, ուժեղ, առույգ, մի՛ դադարեք բարիք անելուց: Երջանկություն չկա և չպետք է որ լինի, իսկ եթե կյանքն իմաստ ու նպատակ ունի, ապա այդ իմաստն ու նպատակը բնավ էլ մեր բախտավորության մեջ չէ, այլ մի ավելի բանական ու վեհ բանի մեջ: Բարի՛ք արեք:

Եվ այդ ամենը Իվան Իվանիչն ասաց խղճալի, աղաչող ժպիտով, կարծես թե անձամբ իր համար էր խնդրում:

Հետո երեքն էլ նստած էին բազկաթոռներին, հյուրասենյակի տարբեր անկյուններում ու լուռ էին: Իվան Իվանիչի պատմությունը չբավարարեց ո՛չ Բուրկինին, ո՛չ էլ Այոթիսինին: Երբ ոսկեգօծ շրջանակներից նայում էին գեներալներն ու տիկիները, որոնք մթնշաղին կենդանի էին թվում, հաղարջ ուտող խեղճ չինովնիկի պատմությունը լսելը ձանձրալի էր:

Չգիտես ինչու, ցանկություն կար խոսել ու լսել շքեղ մարդկանց, տիկնանց մասին: Եվ այն, որ նրանք նստած էին հյուրասենյակում, որտեղ ամեն ինչ՝ և՛ ծածկույթով ջահը, և՛ բազկաթոռները, և՛ ոտքի տակի գորգերը՝ ասում էր, որ այդտեղ մի ժամանակ քայլել, նստել, թեյ են խմել ահա այս մարդիկ, որոնք հիմա նայում էին շրջանակներից, և այն, որ այստեղ հիմա հուշիկ քայլում էր գեղանի Պելագեյան,— ապա դա ամեն մի պատմությունից լավ էր:

Այոխինի քունը խիստ տանում էր. տնտեսության պատճառով նա վաղ էր վեր կենում՝ առավոտյան ժամը երեքին, և հիմա նրա աչքերը փակվում էին. բայց նա վախենում էր, որ հյուրերը կարող են որևէ հետաքրքրական բան պատմել առանց իրեն և չէր գնում: Խելացի՞ էր, արդարացի՞ էր արդյոք այն, ինչ հիմա ասում էր Իվան Իվանիչը. նա չէր լսում. հյուրերը խոսում էին ոչ թե ձավարի, խոտի, ոչ թե կուպրի, այլ մի բանի մասին, որն ուղղակի չէր վերաբերում իր կյանքին, ուստիև ուրախ էր և ուզում էր, որ շարունակեն...

— Բայց և այնպես քնելու ժամանակն է,— ասաց Բուրկինը վեր կենալով:— Թույլ տվեք բարի գիշեր մաղթել ձեզ:

Այոխինը հրաժեշտ տվեց և գնաց իր սենյակը՝ ներքև, իսկ հյուրերը մնացին վերևը: Երկուսին միասին գիշերելու համար հատկացրին մի մեծ սենյակ, որտեղ կային երկու հին, փայտե մահճակալ զարդաքանդակներով, իսկ անկյունում՝ մի փղոսկրե խաչելություն: Նրանց լայն, զով անկողիններից, որ գցել էր գեղանի Պելագեյան, թարմ սպիտակեղենի հաճելի հոտ էր գալիս:

Իվան Իվանիչը լուռ հանվեց և պառկեց:

— Տե՛ր, ներիր մեզ մեղավորներին,— ասաց նա ու ծածկվեց՝ գլուխն էլ հետը:

Մեղանի վրա դրված նրա ծխամորճից ուժեղ խանձահոտ էր գալիս, և Բուրկինը երկար ժամանակ չէր քնում ու ոչ մի կերպ չէր կարողանում հասկանալ, թե որտեղից է այդ ծանր հոտը:

Ամբողջ գիշերը անձրևը շփշփում էր պատուհանին

1898

↑ Չինվորի որդին, որ ծնվելու օրից կցվում էր ռազմական վարչությանը և պատրաստվում էր զինվորական ծառայությանն անցկացնել ռազմական հատուկ ստորին դպրոցում (Ռուսաստանում XIX դ. առաջին կեսում): Ծ. Թ.: